

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM MŰVÉSZETI DOKTORI ISKOLA

PARAGI ÉVA

GEOMETRIKUS JÁTÉKOSSÁG

KOMBINATORIKA A KORTÁRS MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

DLA-ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ: DR. HABIL. ERNSZT ANDRÁS DLA

2024.

„tenger felhő csillag szántás
csilger fellag szánhó tentás
lagten hőger szánfel csiltás”

(Weöres Sándor)

A kombinatorika mint matematikai fogalom komolyan és ijesztőnek tűnhet. Más oldalról nézve azonban lehet játékos, vicces, néha érzelmes vagy érzéki is. Weöres Sándor idézett versében négy karakteres jelentésű főnév szótagjai cserélődnek folyamatosan, teljesen értelmetlen szóvariációkat létrehozva, ami groteszk és humoros mondanivalóját hozza létre annak, hogy gyakran beszélünk, írunk, értelmes szavak és gondolatok részleteit cserélgetjük burjánzó sorokon keresztül, de nem biztos, hogy létrejön tartalom. Azt mondja Wittgenstein, „a szónak nincs jelentése, csak szóhasználat van” (Esterházy, 2003. 12.o.). A művész a fenti versben a matematikát, ezen belül a kombinatorikát használva jutott el költői gondolatának megfogalmazásához: a lényegét könnyen elveszíthetjük.

A kombinatorikának Magyarországon kiemelkedően fontos szerepe van. Katona Gyula matematikaprofesszor így fogalmaz: „A matematikának vannak olyan területei, ahol a magyar kutatások a világ élvonalába tartoznak.” (Katona, 2006) A gondolatmenetet azzal egészítem ki, hogy észrevételem szerint a kombinatorika a magyar képzőművészetben is több helyen fellelhető, a viszonyrendszerekben, kontextusban való gondolkodás sajátos gondolati hálót hoz létre. A strukturalizmushoz, szerialitáshoz is köthető, de attól különböző, nem csak ismétlésekre, hanem ismétlésvariációkra épülő kombinatorikus szerkezet a 60-as, 70-es évektől kezdve gyakran előfordul az irodalomban, zenében, filmművészetben és képzőművészetben egyaránt. Weöres Sándor, Bartók Béla, vagy Bódy Gábor alkotásaiban többször megtaláljuk az említett gondolkodásmódot, de kutatásom szerint a kortárs magyar képzőművészetben is jelentős irányt képvisel. A témával kapcsolatban az egyik legérdekesebb cikk Lalli Barrière katalán matematikus 2017-ben a *Bridges–Hidak* című konferencián *Combinatorics in the art of the Twentieth Century [Kombinatorika a XX. század művészetében]* címmel tartott előadása. A kutató Sol LeWitt, Vera Molnár és Manfred Mohr képzőművészeti alkotásait matematikai szempontból elemezte, de az összefoglaló számomra festői szemmel megvizsgálva is felvetett izgalmas lehetőségeket. Barrière cikkéből inspirálódva dolgozatomban a tematika magyar vonatkozásait vizsgálom, ami eddig feltáratlan területnek számított.

ABC bolt, CBA-üzletlánc, vagy ACB Galéria. Felmerülhet a kérdés: Az elnevezések betűinek, az elemek sorrendjének változtatásával létrejön-e tartalomváltozás? Ehhez kapcsolódóan jelent-e valamit a felcserélhetőség a képzőművészetben? Kérdéseim megválaszolásához több irodalmi példát figyeltem meg és a zene területéről is találtam néhány érdekességet. Riportot készítettem Mengyán Andrással, aki széles spektrumon, síkfestményeken, objektteken és installációkban is foglalkozott a tárgykörrrel. Kiemelten vizsgáltam Maurer Dóra műveit, melyekben a matematika, ezen belül a kombinatorika fontos szerepet tölt be. Vera Molnár munkássága és permutációkhoz köthető alkotásai a dolgozat jelentős részét képviselik. A fiatal és középgenerációs korosztályból Kazi Roland, Jovánovics Tamás, Benedek Barna, Wolsky András, Szegedy-Maszák Zoltán, Csörgő Attila, valamint a nőművészek közül Szij Kamilla és Rákóczy Gizella szerepét hangsúlyosan mutattam be. Fontosnak tartottam kiemelni mesterem, Lantos Ferenc szerepét a kérdéssel kapcsolatban és néhány hozzá kapcsolódó személyes emléket is beleszőttem a dolgozatba. Jelentős dolognak tartom, hogy a kombinatorikai gondolkodásmód felé néha olyan alkotók is elkalandoznak, akiktől ezt eddigi életművük ismeretében nem várnánk, például Keserü Ilona, akinek egy témához kapcsolódó művét megemlítem a dolgozatban. A múlt felé fordulva pedig különlegesnek tartom azt az őskori termékenységi követ, a Kökénydombi oltárt, ahol több ezer évvel ezelőtt, az elemek síkbeli helyzetének változtatásával jött létre a díszítés.

A kombinatorikával kapcsolatban olyan rendezőelvről, szerkezetről van szó tehát, amely nagyon korán megtalálható a művészettörténetben, és különböző korokban és alkotóknál más jelentéstartalommal jelenik meg. Wittgenstein írja: „[a] kijelentés tartalmazza értelmének formáját, de tartalmát nem. A kijelentésjel abból áll, hogy benne elemei, a szavak, meghatározott módon viszonyulnak egymáshoz.” (*Wittgenstein*, 1956. 18.o.) Dolgozatom az említett viszonyrendszerekről szól, de nem a szavak, hanem a képek területén.

Az első kérdésre, hogy vannak-e olyan művészek, akik kombinatorikusan dolgoznak vagy gondolkodnak, igennel lehet válaszolni. A kombinatorikával kapcsolatban a magyar alkotóknak is különlegesen fontos szerepük van. Maurer Dóra, Mengyán András, Vera Molnár, Lantos Ferenc, a fiatal alkotók közül Jovánovics Tamás, Benedek Barna, Kazi Roland, a középgenerációból Csörgő Attila, Waliczky Tamás, Szegedy-Maszák Zoltán, Szij Kamilla, Rákóczy Gizella olyan kortárs művészek, akiknél fellelhető kombinatorikai gondolkodásmód. A második kérdésre, hogy milyen művek készültek ilyen módon, nagyon széles paletta a felelet. Maurer Dóránál a *Keressük Dózsát* című mozgatható grafikán vettem észre először ezt a fajta építkezést, de később előfordul nála fotókon és transzparens felületeken is. Mengyán András

síkban, térben és installációkon, fényvel, hanggal összekapcsolva is használja. Lantos Ferenc tussal, szitanyomattal, elforgatásokkal és kitöltésvariációkkal játszik. A harmadik kérdésre, hogy milyen hasonlóságok és különbségek vannak a kombinatorika segítségével előállított művek között (*Barrière*, 2017. 1.o.) összetett módon lehet reflektálni. Hasonlóságok, hogy általában az összes lehetséges kombinatorikai elemet egyik vizsgált művész sem használja. Játékos, vidám és a viszonyítások révén erőteljes hatásokra épülő alkotások jönnek létre. Maurer Dóra, Mengyán András, Benedek Barna, Jovánovics Tamás síkban inkább permutációkat, míg Lantos Ferenc, Vera Molnár, Rálóczy Gizella, Szij Kamilla gyakrabban variációkat alkalmaz. Mengyán András, Maurer Dóra, Csörgő Attila, Szegedy-Maszák Zoltán, Kazi Roland térben is kísérletezik a témakörrel. Mengyán és Szegedy-Maszák a hangot, a fényt, az időt is segítségül hívja elképzelései megvalósításához.

A fenti kérdéseket áttekintve, a külföldi és magyar szakirodalmat figyelembe véve a következő téziseim fogalmazódnak meg:

- A kombinatorika használata a kortárs magyar művészetben hagyományokon alapul, de innovatív szegmens is egyben;
- Lehet a játék megjelenítője, néha kritika vagy figyelemfelhívás;
- Jellemzője, hogy véges számú elem variációiból a néző alkot új jelentéseket;
- A kombinatorika segítségével létrejött alkotások közös tulajdonsága a kontextus hangsúlyozása és a különböző értelmezési lehetőségek szerepére való fókuszálás;
- A kombinatorika a kortárs magyar képzőművészetben elsősorban gondolkodásmód, mely többféle technikával megjelenhet, lényege, hogy ugyanaz a dolog más környezetben mássá alakulhat;
- Interdiszciplináris lehetőségei vannak.

Röviden áttekintve a magyar képzőművészek permutációkhoz, kombinációkhoz, variációkhoz köthető tevékenységének egy részét elmondható, hogy a kombinatorika nemcsak a matematika, hanem a képzőművészet területén is kiemelkedően magas színvonalú, izgalmas irányt képvisel Magyarországon. A kombinatorika a képzőművészetben elsősorban gondolkodásmód, ami humoros, néha groteszk és társadalomkritikát is megfogalmaz. Használatával a kortárs művészet flexibilitása, a gondolkodás fluiditása mutatkozik meg. A különböző nézőpontok fontosságát hangsúlyozza, és mivel a számítástudomány alapja is, ezért további művészeti lehetőségei valósulhatnak meg.

Válogatott irodalomjegyzék:

Albers, Josef (1963/2006): *Színek kölcsönhatása – A látás didaktikájának alapjai*. Magyar Képzőművészeti Egyetem – Arktisz, Budapest.

Antal István, Halász Károly, Kismányoky Károly, Pálinkás György, Pinczehelyi Sándor és Szijártó Kálmán (2004. Szerk.: Pinczehelyi Sándor): *A Pécsi Műhely nagy képeskönyve*. Alexandra kiadó, Pécs.

Bali János, Fabényi Júlia, Készman József és Peternák Miklós (2017): *Bartók*. Ludwig Múzeum, Budapest.

Barabási Albert-László (2002): *Behálózva – A hálózatok új tudománya*. Libri Kiadó, Budapest.

Barabási Albert-László, Bello, Monica, Fabényi Júlia, Forde, Kathleen, Készman József, Meirelles, Isabel, Ratti, Carlo, Ritchie, Matthew, Szántó András és Weibel, Peter (2020): *Rejtett mintázatok – A hálózati gondolkodás nyelve – BarabásiLab*. Ludwig Múzeum, Budapest.

Barrière Lalli (2017): *Combinatorics in the art of the Twentieth Century*. In: Bridges Conference Proceedings Forrás: <http://archive.bridgesmathart.org/2017/bridges2017-321.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 06.10)

Beke László (2008): *Elképzelés – A magyar konceptművészet kezdetei – Beke László gyűjteménye*. 1971. Nyílt Struktúrák Művészeti Egyesület OSAS – tranzit.hu, Budapest.

Bill, Max (1949): *The Mathematical Approach in Contemporary Art*. Forrás: <https://web.northeastern.edu/seigen/1220DIR/MaxBillArticle.html> (Letöltés ideje: 2023.12.05.)

Coxeter H. S. M. (1987): *Geometriák alapjai*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Eco, Umberto (1998): A nyitott mű poétikája. In: Uő. *Nyitott mű*. Európa, Budapest. 71–107.

Erdély Miklós (1972–73): „Ismétléseleméleti tézisek” Erdély Miklós (1982): „Második kötet”, Válogatta és szerkesztette: BekeLászló, Peternák Miklós és a Magyar Műhely szerkesztősége, *Magyar Műhely*, Párizs, Bécs, Budapest, 1991. 86–87. o. Forrás: <https://artpool.hu/Erdely/Ismetles.html>, (Letöltés ideje: 2024.03.15.)

Erdély Miklós (1972–73): „Azonosításeleméleti vizsgálatok”, In: Uő. „Idő-möbiusz. Második kötet”, *Magyar Műhely*. Budapest, 1991. 87. o. Forrás:

- <https://artpool.hu/Erdely/azonositaselmeleti.html> (Letöltés ideje: 2024.03.15.)
- Esterházy Péter (2003): *A szavak csodálatos életéből*. Magvető, Budapest.
- Ébli Gábor és Róka Enikő (2019): *Vera Molnar – Válogatás a Kiscelli Múzeum- Fővárosi Képtár Szöllősi – Nagy – Nemes gyűjtemény anyagából*. Fővárosi Képtár katalógusai 163. Nyílt Struktúrák Művészeti Egyesület, Budapest.
- Danbolt Gunnar, Nagy Ildikó, Mengyán András, Frank János és Dobai Ágnes (1995): *Mengyán András Ráhatások – Norvégia*. Dr. Beke László Műcsarnok, Budapest.
- Kazi Roland (2020): *A műalkotás, mint képlet*. In: Apokrif online január, Forrás: <https://apokrifonline.com/2020/01/13/a-mualkotas-mint-keplet/> (Letöltés ideje: 2020. 06.10.)
- Király Judit (2008): *Maurer Dóra munkásságának matematikai vonatkozásai*. In: *Ponticulus Hungaricus* XII/12. Forrás: http://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/kiraly_maurer.html (letöltés ideje: 2020. 06.10.)
- Lantos Ferenc (2010): *Természet, rend, variációk*. Pécsi Galéria és Vizuális Művészeti Műhely, Pécs.
- Ronte, Dieter és Beke László (1994): *Dóra Maurer Arbeiten Munkák Works 1970–1993*. Present time foundation, Budapest.
- Wittgenstein, Ludwig (1918): *Logikai-filozófiai értekezés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.